

ชื่อ

ชวงศ์ อุบลี

คณบดีนิพนธ์สาขาวิชายุทธศาสตร์และความมั่นคง

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีการศึกษา 2558

ชื่อเรื่อง

การเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทย

(The Shifting Mode of Strategic Interpretation on the Novel 'Romance of the Three Kingdoms' in Thai Society)

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเปลี่ยนวิถีการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กจากยุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่ยุทธศาสตร์การบริหารในสังคมไทย 2) วิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการเปลี่ยนวิถี (Mode of) การตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กจากยุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่ยุทธศาสตร์การบริหารในสังคมไทย และ 3) ศึกษาปฏิบัติการทางวาทกรรมในการสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ของการตีความสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหารของสังคมไทยปัจจุบัน

ระเบียบวิธีวิทยาการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้รูปแบบการวิเคราะห์เนื้อหา เก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึก และกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับตัวบทสามก๊กในประเทศไทย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การตีความที่เน้นบริบทเชิงประวัติศาสตร์

ผลการศึกษา พบว่า การตีความในเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทย มีจุดเริ่มต้นจากการตีความตัวบทสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการทหารในช่วงที่สถานการณ์เชิงโครงสร้างของสังคมไทยต้องเผชิญต่อการสู้รบกับประเทศเพื่อนบ้าน ต่อมาเมื่อบริบทเชิงโครงสร้างของสังคมไทยเปลี่ยนไป ที่มีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนนโยบายความสัมพันธ์ไทย – จีน หลังพรรคคอมมิวนิสต์จีนล่มสลาย การเปลี่ยนนโยบายสนาามรบเป็นสนาามการค้า และการเติบโตของกลุ่มนายทุนจีนภายในประเทศ สาเหตุดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีการตีความเชิง

ยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทยไปสู่การตีความตัวบทสามก๊กใหม่ในเชิงยุทธศาสตร์
ทางการบริหาร การตีความตัวบทสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหารในสังคมไทยนั้น เราจะ
พบว่าเป็นการตีความภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมแบบลัทธิการจัดการนิยม ที่มีการขับเคลื่อนให้สังคม
เกิดการยอมรับการตีความสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหารด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรม
ในรูปแบบต่างๆ

Abstract

The research entitled “The Shifting Mode of Strategic Interpretation on the Novel ‘Romance of the Three Kingdoms’ in Thai Society” was aimed 1) to investigate the mode of strategic interpretation on the historical novel ‘Romance of the Three Kingdoms’ in the Thai society which was changed from the military strategy to administrative strategy, 2) to analyze the structural factors affecting the mode of interpretation which was shifted from the military strategy to administrative strategy, and 3) to examine the discourse practice of legitimation in interpreting the historical novel ‘Romance of the Three Kingdoms’ based on the administrative strategy in the current Thai society.

The qualitative research approach was employed in this study with the content analysis method, the data collection of document papers, in-depth interview, and the key informants in Thailand as experts in the historical novel ‘Romance of the Three Kingdoms’. The data analysis was based on the interpretation of the historical context.

The findings were revealed that the historical novel ‘Romance of the Three Kingdoms’ was firstly interpreted based on the military strategy in the time of war between Thailand and neighboring countries. When the social context of the Thai society was transformed due to the change of Thailand-China Relationship Policy after the decline of communism in China, the policy of turning battlefield into marketplace, and the growth of Chinese investors in the country. The mentioned factors influenced the previous mode of the historical novel ‘Romance of the Three Kingdoms’ interpretation into the administrative strategy. Such a recent interpretation was derived from the capitalism ideology of managerialism which promoted the social acceptance of the historical novel ‘Romance of the Three Kingdoms’ based on the administrative strategy by using a variety of discourse practice.

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

- ชื่อเรื่อง : การเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทย
- Topic : The Shifting Mode of Strategic Interpretation on the Novel 'Romance of the Three Kingdoms' in Thai Society
- คำสำคัญ : การเปลี่ยนวิถีการตีความ/ ปัจจัยเชิงโครงสร้าง/ ยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊ก/ สังคมไทย

ชวงศ์ อุบาลี (Chuwong Ubalee)¹
รองศาสตราจารย์ ดร.ชงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ และคณะ²

การศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาการเปลี่ยนวิถีการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กจากยุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่อุทธศาสตร์การบริหารในสังคมไทย 2) วิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการเปลี่ยนวิถี (Mode of) การตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กจากยุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่อุทธศาสตร์การบริหารในสังคมไทย และ 3) ศึกษาปฏิบัติการทางวาทกรรมในการสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ของการตีความสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหารของสังคมไทยปัจจุบัน

---

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี E-mail Address chuwong.u@gmail.com

² รองศาสตราจารย์ ดร. ชงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ อาจารย์ที่ปรึกษาคุณฉันทิพนธ์, ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ อาจารย์ที่ปรึกษาคุณฉันทิพนธ์ (ร่วม), รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยชนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ประธานกรรมการสอบคุณฉันทิพนธ์ และ ดร.จักรี ไชยพิณิจ กรรมการสอบคุณฉันทิพนธ์

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคุณฉันทิพนธ์ เรื่อง “การเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความในเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทย” ของชวงศ์ อุบาลี นิสิตปริญญาเอกหลักสูตรรัฐศาสตร์คุณฉันทิพนธ์ สาขายุทธศาสตร์และความมั่นคง คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้รับทุนสนับสนุนการทำคุณฉันทิพนธ์ระดับปริญญาเอกจากสถาบันพระปกเกล้า ปีงบประมาณ 2558

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้รูปแบบการวิเคราะห์เนื้อหา เก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึก และกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับตัวบทสามก๊กในประเทศไทย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การตีความที่เน้นบริบทเชิงประวัติศาสตร์

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

กระแสภูมิภาคภีวฒันในแถบเอเชียแปซิฟิก จีนถือว่าเป็นประเทศหนึ่งที่ถูกจับตามองว่าจะกลายเป็นมหาอำนาจของโลกในอนาคต เนื่องจากการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่มีรากฐานมาตั้งแต่ “นโยบายสี่ทันสมัย” ส่งผลให้เศรษฐกิจของจีนมีอัตราการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และกลายเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมืองและการทหารเป็นอันดับที่ 4 ของโลก รองจากสหรัฐอเมริกา รัสเซีย และสหภาพยุโรป (สุรชัย สิริไกร.มปป.) ด้วยอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์ประเมินว่าจีนจะกลายเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจใหญ่ที่สุดในโลกในปี ค.ศ.2015-2025 และการเติบโตของจีนในศตวรรษที่ 21 นั้นมีนัยสำคัญกับนานาประเทศ รวมถึงประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นประเทศตามกรอบทวิภาคี และกรอบอาเซียนบวกสาม (ASEAN+3) รวมถึงประเทศที่จะก้าวไปสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจเอเชียตะวันออก (East Asian Community) ในอนาคตด้วย

นอกเหนือจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่จะเป็นตัวแปรที่สำคัญในการก้าวไปสู่การเป็นผู้นำของโลกแล้ว ยังพบว่าวัฒนธรรมก็เป็นอีกตัวแปรที่มีความสำคัญต่อการสร้างความยอมรับต่อนานาประเทศ เนื่องจากจีนถือว่าเป็นแหล่งอารยธรรมของโลกตะวันออก ทั้งในด้านปรัชญาและคำสอนทางศาสนาของจีน ที่สำคัญ คือ ลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า และการมีประวัติการปกครองมายาวนานจนกลายเป็นปรัชญาการปกครองประเทศ โครงสร้างที่ให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัว ที่ถือว่าเป็นฐานรากที่สำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับประเทศจีน ได้เป็นอย่างดี (ลิขิต ธีรเวคิน. 2549) โดยเฉพาะในประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจากประเทศจีนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่เริ่มมีการค้าขายกับประเทศจีน ประกอบกับการมีคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมไทยจีนได้อย่างกลมกลืน

การก้าวสู่ประเทศมหาอำนาจของโลกนั้น การขยายอาณาจักรทางวัฒนธรรมของจีนก็เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการควบคู่ไปด้วย วรรณกรรมของประเทศจีนเรื่องหนึ่งทีถือว่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ และเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางทั้งในโลกตะวันตกและโลกตะวันออกก็คือ วรรณกรรมเรื่องสามก๊ก สามก๊กได้รับการจัดให้เป็นวรรณกรรมชิ้นสำคัญของโลก เนื่องจกได้มีการนำไปแปลเป็นภาษาต่างๆ มากมาย อาทิ ภาษาญี่ปุ่น ภาษาเกาหลี ภาษาสเปน ภาษาฝรั่งเศส ภาษาอังกฤษ รวมทั้งมีการตีพิมพ์อย่างแพร่หลาย มียอดพิมพ์มากที่สุดเล่มหนึ่งของโลก รองแต่เพียงคัมภีร์ไบเบิล และตำราพิชัยสงครามของซุนวูเท่านั้น (เรื่อง วิทยาคม, 2556 : 2)

บทบาทวรรณกรรมสามก๊กที่มีต่อสังคมไทยไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงที่จีนกำลังก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจ แต่วรรณกรรมสามก๊กมีบทบาทต่อสังคมไทย เนื่องจกได้มีการนำเข้าวรรณกรรมสามก๊ก และแปลวรรณกรรมสามก๊กจากหนังสือพงศาวดารจีนมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ทรงมอบให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้อำนวยการแปลเรื่องสามก๊กขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อไว้ใช้ประโยชน์เกี่ยวกับราชการบ้านเมือง โดยเฉพาะในด้านการเมืองการปกครองและการทหาร หลังจากนั้นยังได้มีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มครั้งแรกในรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ.2408 โดยโรงพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ และรัชกาลที่ 4 ได้ทรงรับซื้อหนังสือเพื่อพระราชทานให้กับพระราชโอรสและพระราชธิดารวมถึงข้าราชการบริพารและผู้ใกล้ชิด การกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ในยุคนั้นได้ทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาวรรณกรรมสามก๊ก (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2547. คำนำในการพิมพ์สามก๊ก 2471)

การแปลวรรณกรรมสามก๊กในประเทศไทยที่ผ่านมามีสามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ หนังสือแปลสามก๊กฉบับมาตรฐาน และหนังสือสามก๊กฉบับที่เป็นการเล่าเรื่องราวสามก๊ก

รูปแบบแรก คือ หนังสือแปลสามก๊กฉบับมาตรฐานเป็นการแปลจากต้นฉบับภาษาจีน โดยไม่ได้มีการสอดแทรกความคิดเห็นของผู้แปล เท่าที่ผ่านมามีพบว่าจะมีการแปลอยู่ด้วยกัน 3 ฉบับหลัก คือ สามก๊ก ฉบับแปลโดยเจ้าพระยาพระคลัง (หน) สามก๊ก ฉบับแปลใหม่ของวรรณไว พัธโนทัย และสามก๊กฉบับสมบูรณ์พร้อมคำวิจารณ์ แปลโดยวิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์

รูปแบบที่สอง คือ หนังสือสามก๊กที่เป็นการเล่าเรื่องราวสามก๊ก หนังสือสามก๊กประเภทนี้ผู้แต่งจะเน้นเป็นเล่าเรื่องในมุมมองต่างๆ โดยใส่ความคิดเห็น การวิเคราะห์ วิจารณ์หลังจากที่ผู้แต่งได้อ่านสามก๊กฉบับมาตรฐานมาแล้ว หนังสือสามก๊กแปลประเภทนี้มีเป็นจำนวนมาก เช่น

สามก๊กฉบับนายทุน แต่งโดยก๊กฤทธิ์ ปราโมช, สามก๊กฉบับคนขายชาติ แต่งโดยเรื่อง วิทยาคม, งานเขียนต่างๆ เกี่ยวกับสามก๊ก แต่งโดยเปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป, สามก๊กฉบับนักบริหาร แต่งโดย เจริญ วรรณะสิน เป็นต้น

การแปลสามก๊กทั้ง 2 รูปแบบดังกล่าว จะพบว่า สามก๊ก ฉบับแปลโดยเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมแปลที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่อสังคมไทยมากที่สุด กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากการพิมพ์ตั้งแต่การพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2408 ที่โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ จากนั้น ได้มีการพิมพ์ซ้ำเรื่อยมามากที่สุดถึง 25 ครั้ง ครั้งสุดท้ายเป็นการจัดพิมพ์ในปี พ.ศ.2554 (สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1)

เมื่อพิจารณาถึงฐานะของสามก๊กฉบับแปลโดยเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ในสังคมไทยจะพบว่าเป็นการนิยาม หรือตีความสามก๊กในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ทางการทหาร กล่าวคือ สามก๊ก จะถูกนำมาใช้ศึกษากันในกลุ่มชนชั้นนำของไทยในขณะนั้น โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อประโยชน์ในการบริหารบ้านเมือง เนื่องจากจะพบว่าในสมัยที่มีการย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรี มาสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพมหานครเป็นราชธานี สถานการณ์ของประเทศไทย ในขณะนั้นยังต้องเผชิญกับการรุกรานจากประเทศเพื่อนบ้าน และการคุกคามจากประเทศ มหาอำนาจตะวันตกที่มุ่งขยายอาณานิคม และปัญหาภายในราชสำนักที่ยังไม่มีความเป็นปึกแผ่น เพราะเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนราชวงศ์ ทำให้ยังคงมีกระแสของความขัดแย้งในกลุ่มขุนนาง อำมาตย์ ทำให้การดำเนินนโยบายของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กษัตริย์ในขณะนั้น จำเป็นต้องมุ่งเน้นไปที่ การสร้างความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นให้แก่ราชอาณาจักร ประกอบกับในช่วงสมัยต้น รัตนโกสินทร์ตั้งแต่ในปี พ.ศ.2329 ประเทศไทยยังมีการทำสงครามติดพันอยู่กับประเทศพม่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีเป็นผู้รับสั่งให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้อำนวยการแปลสามก๊กเพื่อเป็นการบำรุงสติปัญญาแก่ขุนนางในยุคนั้น (แสงธรรม กนกพงศ์ชัย. 2550 : 56) โดยมุ่งหมายเพื่อที่จะให้สามก๊กถูกนำมาใช้เป็นตำราพิชัยสงคราม สำหรับ ขุนนางและข้าราชการ หลังจากที่ได้มีการแปลวรรณกรรมสามก๊กเป็นภาษาไทยแล้ว วรรณกรรม สามก๊กก็เป็นที่นิยมในหมู่ของเจ้านาย และชนชั้นนำ เราจะพบว่าการคัดลอกวรรณกรรมสามก๊ก ด้วยลายมือเพื่อเอาไว้อ่านและศึกษาสำหรับใช้ในกิจการบ้านเมือง สามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) จึงถูกยกฐานะให้เป็นหนังสือตำราพิชัยสงครามของชนชั้นนำตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์

หากกล่าวถึงปรากฏการณ์ของวรรณกรรมแปลสามก๊กในสังคมไทยนับตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบันนั้น เราจะพบว่าฐานะของวรรณกรรมสามก๊กมีการนิยามวรรณกรรมสามก๊กที่แปลมาใช้ศึกษาในประเทศไทยที่แตกต่างกันในแง่ของฐานะ และรูปแบบของสามก๊กที่อยู่ภายใต้ 2 ช่วงเวลาที่สำคัญ คือ

ช่วงแรก สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงการกำหนดนโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า พบว่า มีการแปลวรรณกรรมสามก๊ก และการศึกษาสามก๊กของสังคมไทยในฐานะที่เป็นตำราพิชัยสงครามของชนชั้นนำภาครัฐ ใช้เพื่อเป็นทฤษฎี ยุทธศาสตร์ทางการทหาร และหากพิจารณาในเชิงตัวบทสามก๊ก จะพบว่า การแปลสามก๊กในช่วงแรกจะอยู่ในรูปแบบของตัวบทเชิงเอกสารเพียงอย่างเดียว และตัวบทเชิงเอกสารดังกล่าว จะพบว่า ตัวบทสามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถือเป็นฉบับมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับจากผู้รู้ และแพร่หลายในสังคมไทยมากที่สุด (ถาวร สิกขโกศล. 2555)

ช่วงที่สอง หลังจากการกำหนดนโยบาย “การเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ในสมัยรัชกาลที่สาม พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ จนถึงปัจจุบัน ภายใต้บริบทของนโยบายดังกล่าวได้มีการผลิตตัวบทที่หลากหลายขึ้น เช่น ตัวบทสามก๊กในรูปแบบภาพยนตร์ ของบริษัทมีเดียส์ออฟมีเดีย ซึ่งได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา ภาพยนตร์สามก๊กได้นำไปสู่การนิยามวรรณกรรมสามก๊กอีกฐานะหนึ่งที่แตกต่างกันไปจากในช่วงแรก คือ การนิยามสามก๊กในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ทางการบริหารของภาคธุรกิจเอกชน ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการแปรรูปภาพยนตร์ของบริษัทมีเดียส์ ออฟ มีเดีย จำกัด มาเป็นภาพยนตร์สามก๊ก ฉบับนักบริหาร หรือในช่วงปี 2535 ที่หนังสือพิมพ์รายใหญ่ๆ ทั้งหมดต่างเปิดคอลัมน์สามก๊กขึ้น โดยเป็นการนำนิยายเรื่องนี้ (Romance) มาใช้เขียนแนะนำผู้คนเป็นนักธุรกิจ ถึงวิธีการสู่ความสำเร็จและความร่ำรวยมากขึ้น (เกรก เจ เรย์โนลด์ส. 2550. 236) นอกจากนี้สามก๊กในช่วงนี้ยังถูกนำมาเขียนด้วยการย่อเนื้อหาจากสามก๊กในช่วงแรก ทำให้สามก๊กถูกนำมาเขียนใหม่ในเชิงของการวิเคราะห์เนื้อหา สอดแทรกความคิดเห็นของผู้เขียนลงไปในงานมากขึ้น จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าในยุคนี้สามก๊กถูกเปลี่ยนฐานะจากยุทธศาสตร์ทางการทหารเดิม มาสู่ยุทธศาสตร์ทางการบริหารในภาคธุรกิจเอกชน และสามก๊กยังมีการแปรรูปงานออกมาในรูปแบบที่หลากหลายขึ้น เช่น ภาพยนตร์ หนังสือประเภท How to ฟ็อกเก็ตบุ๊ก เป็นต้น

ภายใต้สถานการณ์ของการนิยามตัวบทสามก๊กซึ่งแต่เดิมมีฐานะเป็นยุทธศาสตร์ทางการทหารของภาครัฐมาสู่การนิยามในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ทางการบริหารของภาคเอกชน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเนื้อหาในวรรณกรรมสามก๊ก และความหลากหลายของตัวบทสามก๊ก ที่สามารถสรุปออกเป็นประเด็นที่สำคัญได้ดังนี้

ประการแรก มีการจัดพิมพ์สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ใหม่ โดยการสนับสนุนของบริษัทในภาคธุรกิจเอกชนแทนที่การสนับสนุนจากชนชั้นนำในภาครัฐเหมือนดังเช่นในอดีต เนื่องจากสถานการณ์ในปัจจุบันส่งผลให้วรรณกรรมสามก๊กถูกนำมาใช้ตอบสนองต่อชนชั้นกลางในภาคธุรกิจสมัยใหม่เป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการที่ระยะเวลาในการพิมพ์วรรณกรรมสามก๊ก หลังจากที่ได้มีการพิมพ์ครั้งที่ 16 โดยสำนักพิมพ์คลังวิทยา ที่จัดพิมพ์ขึ้นในปี 2518 และไม่ได้มีการจัดพิมพ์วรรณกรรมสามก๊กอีกเลย จนมาถึงการพิมพ์ในครั้งที่ 17 ของสำนักพิมพ์ดอกหญ้า เมื่อปี พ.ศ.2526 ซึ่งที่ระยะเวลาห่างกันถึง 18 ปี จึงเป็นข้อสังเกตได้ว่าวรรณกรรมสามก๊กได้ถูกละเลยไปในช่วงเวลาหนึ่ง และกลับมาได้รับความสนใจอีกครั้งหลังแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก ที่เป็นช่วงรอยต่อระหว่างการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองและภาวะสงครามเย็น ที่สถานการณ์โลกได้มีการเปลี่ยนแปลงจากภาวะการต่อสู้แย่งชิงการเป็นมหาอำนาจด้วยวิธีการทางการทหารไปสู่การต่อสู้แย่งชิงการเป็นมหาอำนาจด้วยวิธีการทางเศรษฐกิจการค้า รวมทั้งสถานการณ์ภายในของประเทศไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงแนวนโยบายการพัฒนาประเทศในสมัยรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ช่วง พ.ศ.2531-2533 ที่มุ่งเน้นนโยบายการเปลี่ยนสนาบรรพเป็นสนาการค้า จึงทำให้วรรณกรรมสามก๊กถูกเปลี่ยนฐานะไป ต่อมาในปี พ.ศ.2554 จึงได้มีการจัดพิมพ์วรรณกรรมสามก๊ก ฉบับแปลโดยเจ้าพระยาพระคลังหน โดยบริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด เป็นผู้สนับสนุนการพิมพ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปแจกจ่ายแก่ห้องสมุดต่างๆ ในประเทศไทย

ประการที่สอง ปัจจุบันยังได้มีการพิมพ์หนังสือสามก๊กเป็นอรรถาธิบายเกี่ยวกับสามก๊กในเชิงบริหารจัดการในรูปแบบที่ออกเกิดยุค ที่เน้นเทคนิคทางการบริหาร เช่น สามก๊ก ฉบับนักบริหาร ของเจริญ วรรณะสิน, อ่านสามก๊กถกบริหาร และ อ่านสามก๊ก ถกยอดคน ของก่อศักดิ์ ไชยรัศมีศักดิ์, การบริหารด้วยกลยุทธ์สามก๊ก ของบุญศักดิ์ แสงระวี, ศาสตร์แห่งการบริหารตามแบบฉบับสามก๊ก ของสุวรรณา ตปนียากรกช, กลั้วสามก๊ก ฉบับนักบริหาร ของบุรชัย ศิริมหาสาคร, สามก๊กสร้างเต้าแก่ใหม่ : ตอนยอดกลยุทธ์พลิกวิกฤติสู่ความสำเร็จ บริหาร SMEs ด้วยกลยุทธ์สามก๊ก CEO ในสามก๊ก ของเปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป, เป็นต้น ในช่วงที่สองนี้เราจะพบว่า

วรรณกรรมสามก๊กในสังคมไทยได้ถูกสื่อออกมาเป็นตัวบทที่มีรูปแบบหลากหลาย ตั้งแต่ หนังสือ ภาพยนตร์ ไปจนถึงเกมออนไลน์ ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่เน้นเฉพาะรูปแบบการพิมพ์หนังสืออย่างเดียว

จากปรากฏการณ์ของการวิจัยดังกล่าว จะพบว่ามี การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการตีความ ตัวบทสามก๊กในสังคมไทยจากยุทธศาสตร์การทหารมาเป็นยุทธศาสตร์การบริหาร จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาว่าการเปลี่ยนวิถีการตีความดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และมีปัจจัยเชิงโครงสร้างใดบ้างที่มีผลต่อการเปลี่ยนวิถีการตีความดังกล่าว รวมทั้งในการสร้างการยอมรับสามก๊กในทางการบริหารของสังคมไทย ปัจจุบันมีกระบวนการปฏิบัติการทางวาทกรรมอย่างไร และมีเป้าหมายเพื่ออะไร ใครเป็นผู้ปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทยเพื่อตอบคำถามวิจัยดังกล่าว

2. ผลการศึกษา

2.1 การเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กจากยุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่ยุทธศาสตร์การบริหารในสังคมไทย พบว่า

การเปลี่ยนฐานะเชิงยุทธศาสตร์จากการตีความตัวบทสามก๊ก จากยุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่ยุทธศาสตร์ทางการบริหารในสังคมไทย เป็นการตีความที่สอดคล้องกับสภาพโครงสร้างทางสังคม พบว่าสามารถแบ่งพัฒนาการการเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรกเป็นการตีความสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการทหาร ช่วงที่สองเป็นการตีความสามก๊กในช่วงเปลี่ยนผ่าน และช่วงที่สามเป็นการตีความสามก๊กใหม่ในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหาร

ช่วงแรก เป็นการตีความสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการทหาร ที่มีจุดเริ่มต้นมาจากการแปลสามก๊กเป็นภาษาไทยครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชสมัยของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี (รัชกาลที่ 1) ที่ทรงรับสั่งให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้ดำเนินการแปลสามก๊กจากพงศาวดารจีน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ในทางการเมือง และการบริหารราชการแผ่นดิน ท่ามกลางสภาพความวุ่นวายทางการเมืองในขณะนั้น รวมทั้งปัญหาการทำสงครามติดพันกับประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้สามก๊กมีบทบาทในฐานะตำรายุทธศาสตร์ทางการทหารที่ใช้ศึกษากันในกลุ่มขุนนาง ข้าราชการบริหารในราชสำนัก

ช่วงที่สอง เป็นช่วงที่เรียกว่าการตีความตัวบทสามก๊กในช่วงเปลี่ยนผ่าน เนื่องจากช่วงนี้สังคมไทยมีการตีความตัวบทสามก๊กใน 2 ฐานะ คือ ฐานะทางสังคม และฐานะการตีความ กล่าวคือ ฐานะทางสังคมตัวบทสามก๊กได้ถูกลดฐานะทางสังคมจากการเป็นตำราทางการทหารที่ศึกษากันในกลุ่มราชสำนัก มาสู่การมีฐานะทางสังคมที่เป็นเพียงวรรณคดีเพื่อความบันเทิงที่มีการเผยแพร่สู่สาธารณชนมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากสถานการณ์เชิงโครงสร้างที่มุ่งพัฒนาระบบการทหารสมัยใหม่แบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้ฐานะทางสังคมของสามก๊กเปลี่ยนไป

การเปลี่ยนฐานะในช่วงที่ผ่านมาเป็นการเปลี่ยนฐานะทางสังคมของตัวบทสามก๊กเท่านั้น แต่ฐานะในการตีความสามก๊กยังคงมีฐานะทางการทหารดังเช่นในอดีต ต่อมาตัวบทสามก๊กถูกกดทับด้วยเหตุผลที่ว่าป็นวรรณกรรมของประเทศคอมมิวนิสต์จีนที่ถือเป็นศัตรูสำคัญของรัฐไทยในขณะนั้นและกลับมาได้รับความนิยมอีกครั้งหลังจากมีการสถาปนาความสัมพันธ์ไทย-จีนขึ้นอย่างเป็นทางการ จากนั้นความนิยมสามก๊กก็พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีจุดเปลี่ยนการตีความตัวบทสามก๊กในฐานะใหม่ จากการทหารมาสู่การบริหารในปี พ.ศ.2531 ที่เกิดความนิยมบริโภคหนังสือแปลสามก๊กทางการบริหารของสังคมไทย พร้อมกับการถดถอยของตัวบทสามก๊กทางการทหาร

ช่วงสุดท้าย เป็นการตีความตัวบทสามก๊กใหม่ในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหารของสังคมไทยภายใต้การเปลี่ยนแปลงบริบทเชิงโครงสร้างของสังคมที่หันมาให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจการค้า การลงทุน ทำให้สามก๊กถูกมองว่ามีหลักคิดที่นอกจากจะนำไปใช้ในทางการทหารแล้ว ยังนำมาปรับใช้ในทางธุรกิจที่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จได้ การตีความสามก๊กในความหมายใหม่เริ่มขึ้นอย่างชัดเจนในปี พ.ศ.2540 ด้วยผลผลิตของตัวบทสามก๊กทางการบริหารในรูปแบบต่างๆ เช่น การนำภาพยนตร์ชุด (ซีรีส์) สามก๊กมาวิเคราะห์สอดแทรกมุมมองในเชิงการบริหารธุรกิจ การผลิตงานเขียนสามก๊กประเภท How to ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา งานวิชาการ และงานวิจัยต่างๆ ได้หันมาศึกษาสามก๊กในทางการบริหารมากขึ้น รวมทั้งนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จมีการกล่าวถึงสามก๊กในฐานะเครื่องมือทางการบริหารที่สามารถนำไปสู่การประสบความสำเร็จ ปราบฏุกการณ์เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นการตีความตัวบทสามก๊กของสังคมไทยในความหมายใหม่

2.2 ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบท สามก๊กจากยุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่ยุทธศาสตร์การบริหารในสังคมไทย พบว่า

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกที่หันมาให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจ การค้า แทนการใช้กำลังทหารหลังการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ประเทศมหาอำนาจหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และการแข่งขันทางการค้า การลงทุน แทนการพัฒนาด้านการทหารและการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ การเปลี่ยนแปลงในระบบโลกาภิวัตน์ดังกล่าว ได้ส่งผลในภาพรวมต่อการตีความตัวบทสามก๊กในสังคมไทยที่แต่เดิมเป็นการตีความตัวบทสามก๊ก ภายใต้สถานการณ์เชิงโครงสร้างที่มุ่งเน้นการสู้รบ และการทำสงครามด้วยกำลังทางทหารมาสู่การตีความภายใต้สถานการณ์เชิงโครงสร้างที่มุ่งเน้นการแข่งขันทางเศรษฐกิจ การค้า โดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญ 3 ปัจจัย ประกอบด้วย

- 1) การเปลี่ยนนโยบายความสัมพันธ์ไทย-จีน หลังพรรคคอมมิวนิสต์จีนล่มสลาย
- 2) การเปลี่ยนนโยบายสนามรบเป็นสนามการค้า และ
- 3) การเติบโตของกลุ่มนายทุนจีนภายในประเทศโดยมีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

- 1) การเปลี่ยนนโยบายความสัมพันธ์ไทย-จีน หลังพรรคคอมมิวนิสต์จีนล่มสลาย ภายหลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ก่อเกิดความขัดแย้งจากอุดมการณ์การเมืองของมหาอำนาจเสรีนิยมกับสังคมนิยม และส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยเฉพาะประเทศไทยและจีน เนื่องจากมีอุดมการณ์ทางการเมืองต่างกัน ปรัชญาการณดังกล่าวได้เกิดผลกระทบต่อความนิยมตัวบทสามก๊ก มรดกทางวัฒนธรรมของจีนที่ไทยนำมาใช้เป็นตำรายุทธศาสตร์ทางการทหารในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในช่วงที่ไทยหันไปร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาเพื่อต่อต้านประเทศที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสังคมนิยม เช่น จีน ทำให้ตัวบทสามก๊กถูกลดบทบาทลง พร้อมกับการถูกแทนที่ด้วยระบบการทหารสมัยใหม่แบบตะวันตกภายใต้การสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา

ต่อมาหลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนล่มสลาย ความสัมพันธ์ของไทยและจีนก็ได้มีการสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการขึ้น ส่งผลให้ความนิยมของตัวบทสามก๊กกลับมาเป็นที่นิยมในสังคมไทยอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากความแพร่หลายของตัวบทสามก๊กในสังคมไทย เช่น งานแปลสามก๊ก ภาพยนตร์สามก๊ก งานเขียนประเภท How to หนังสือพ็อคเก็ตบุ๊ก เป็นต้น ความแพร่หลายของตัวบทสามก๊กนั้น นอกจากจะมีรูปแบบที่หลากหลายแล้ว จะพบว่าการตีความ

ตัวบทสามก๊กในสังคมไทยมีเนื้อหาและรูปแบบที่เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น ตัวบทสามก๊กที่มีรูปแบบในการบริหาร การมีเนื้อหาสาระเพื่อเสียดสีการเมือง และเพื่อความบันเทิง แทนการมีรูปแบบและเนื้อหาเกี่ยวกับการทหาร กล่าวได้ว่าความแพร่หลายของตัวบทสามก๊กภายใต้สถานการณ์เชิงโครงสร้างทางสังคมมีพลวัต กล่าวคือ เมื่อไทยและจีนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ตัวบทสามก๊กซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของจีนก็จะได้รับความนิยมในสังคมไทย ขณะเดียวกันหากความสัมพันธ์ของไทยและจีนเป็นไปในทิศทางที่ไม่ดี จะส่งผลให้ความนิยมของตัวบทสามก๊กลดลง

2) การเปลี่ยนนโยบายสนาทรบเป็นสนาทรการค้า เป็นอีกปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในประเทศที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทย ภายใต้ทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจการค้าแทนที่ระบบการทหาร ด้วยนโยบายการเปลี่ยนสนาทรบเป็นสนาทรการค้า ช่วงปี พ.ศ.2530 สมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นต้นมา การเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวได้ส่งผลต่อการตีความตัวบทสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ของสังคมไทยด้วยการตีความที่สอดคล้องกับสถานการณ์เชิงโครงสร้างของสังคมที่เน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ทำให้สามก๊กมีฐานะเป็นเครื่องมือในการนำไปสู่ความสำเร็จทางการบริหารธุรกิจ หรือที่เรียกว่ายุทธศาสตร์ทางการบริหาร ที่จะช่วยตอบสนองต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศในขณะนั้น

ช่วงที่มีการเปลี่ยนนโยบายเปลี่ยนสนาทรบเป็นสนาทรการค้า ถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านการตีความตัวบทสามก๊กของสังคมไทย และเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนการตีความสามก๊กในฐาณะใหม่ เนื่องจากในช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่รัฐไทยต้องการเครื่องมือ หรือวิธีการที่จะนำไปสู่ความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจการค้า เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการนำเข้าตัวบทสามก๊กในฐาณะที่เป็นกลยุทธ์ไปสู่ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของประเทศตะวันออก เช่น ไต้หวัน ญี่ปุ่น ปราณการณนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นให้สังคมไทยเกิดการรับรู้ต่อฐาณะของตัวบทสามก๊กในความหมายใหม่ที่เป็นยุทธศาสตร์ทางการบริหาร

3) การเติบโตของกลุ่มนายทุนจีนภายในประเทศ การเติบโตของกลุ่มนายทุนจีนภายในประเทศถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการตีความสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ของสังคมไทย หลังจากทีกลุ่มนายทุนจีนได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจของไทย หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เราจะพบว่า การเติบโตของกลุ่มนายทุนจีนภายในประเทศมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจการค้าเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากการที่

กลุ่มนายทุนจีนเข้าไปมีบทบาททางการเมือง โดยเฉพาะการผลักดันทิศทางการพัฒนาประเทศ ภายใต้แผนนโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ที่เอื้อให้กลุ่มนายทุนจีนเติบโต สามารถขยายกิจการของตนให้มีความก้าวหน้ามากขึ้นเป็นลำดับ

การขยายกิจการของกลุ่มนายทุนจีนจำเป็นต้องมีระบบการบริหารงานที่ทันสมัย เนื่องจากการบริหารกิจการของกลุ่มทุนจีน แต่เดิมนั้นใช้การบริหารแบบครอบครัว แต่เมื่อสถานการณ์การแข่งขันทางเศรษฐกิจรุนแรงขึ้นทำให้กลุ่มทุนจีนต้องปรับระบบการบริหารงาน ให้มีความทันสมัยด้วยการนำหลักการบริหารเชิงทฤษฎีของประเทศตะวันตกมาใช้ แต่อย่างไรก็ดี การบริหารภายใต้ทฤษฎีตะวันตกก็ไม่ใช่สิ่งที่คุ้นชินกับนายทุนจีนเพราะถือว่าเป็นสิ่งใหม่ สำหรับชาวตะวันออก ดังนั้นการแสวงหากลยุทธ์ที่เป็นภูมิปัญญาตะวันออก เช่น สามก๊ก ชุนวู มาประยุกต์ใช้ในทางการบริหารจึงเป็นสิ่งที่สามารถทำความเข้าใจได้ง่ายกว่าทฤษฎีทางตะวันตก

เมื่อมีการนำกลยุทธ์จากทฤษฎีตะวันตก เช่น ชุนวู หรือสามก๊ก ไปปรับใช้ในการบริหาร สามารถนำไปสู่ความสำเร็จได้ จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีการตีความตัวบทสามก๊กในเชิง ยุทธศาสตร์ของสังคมไทย ที่จากเดิมมีการตีความในฐานะเป็นยุทธศาสตร์ทางการทหารไปสู่ช่วง ของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การเป็นยุทธศาสตร์ทางการบริหารอย่างเต็มตัวในช่วงปี พ.ศ.2540 เป็นต้น มาพร้อมกับการเติบโตของกลุ่มนายทุนจีนภายใต้ทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นระบบเศรษฐกิจ

2.3 ปฏิบัติการทางวาทกรรมของการตีความสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหารของ สังคมไทยปัจจุบัน พบว่า

การปฏิบัติการทางวาทกรรมของการตีความสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหาร ของสังคมไทย เป็นการปฏิบัติการที่อยู่ภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมเบื้องหลัง ตามลัทธิการจัดการนิยม ของทฤษฎียุทธศาสตร์การบริหารกระแสหลัก สำนักที่เน้นธุรกิจ ที่ให้ความสำคัญกับยุทธศาสตร์ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ การมองยุทธศาสตร์แบบนี้ทำให้แนวคิดของ ยุทธศาสตร์การบริหารจะถูกใช้เป็นเครื่องมือ และถูกรอบงำจากระบบต่างๆ ที่อยู่ในสังคมได้ เช่น ระบบทุนนิยม เป็นต้น (Paul et all, 2007, p. 8-12)

ความสอดคล้องระหว่างสถานการณ์เชิงโครงสร้างของการพัฒนาแบบทุนนิยม ในสังคมไทย กับแนวคิดของยุทธศาสตร์การบริหารกระแสหลัก เอื้อให้การตีความตัวบทสามก๊ก ในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหารกลายเป็นเครื่องมือเพื่อการเอาชนะคู่แข่งทางการค้าที่สอดคล้อง กับความต้องการของสมาชิกในสังคมที่แสวงหาเครื่องมือ วิธีการในการก้าวไปสู่เป้าหมายเพื่อการ

แสวงหากำไร การสะสมทุนภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมของสังคมขณะนั้นหรืออาจกล่าวได้ว่า อุดมการณ์ทุนนิยม เป็นอุดมการณ์เบื้องหลังของการตีความสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหารของสังคมไทย

เป้าหมายของปฏิบัติการทางวาทกรรมจากการตีความสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหารของสังคมไทยมีเป้าหมายเพื่อสร้างการยอมรับจากสังคมไทยต่อการประกอบธุรกิจของกลุ่มทุนจีนให้สามารถประกอบธุรกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมได้อย่างชอบธรรม ด้วยการให้ตัวบทสามก๊กเป็นสื่อกลางในการสร้างการยอมรับ โดยชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จจากการประยุกต์ใช้กลยุทธ์จากสามก๊กในการบริหารธุรกิจของกิจการต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

อำนาจจากวาทกรรมสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหาร ภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมกลายเป็นความจริงที่ทำให้สังคมเกิดการยอมรับ และมีการนำเอาวาทกรรมสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหาร ไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในทางการบริหารงาน ที่มีเป้าหมายเพื่อให้องค์กรธุรกิจของตนประสบความสำเร็จ การวาทกรรมให้ตัวบทสามก๊กเปลี่ยนฐานะจากยุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่การมีฐานะเป็นยุทธศาสตร์ทางการบริหารเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมที่มีขบวนการขับเคลื่อนใน 2 รูปแบบ คือ ปฏิบัติการทางวาทกรรมด้วยวิธีการเขียน และปฏิบัติการทางวาทกรรมด้วยวิธีการพูด

1) ปฏิบัติการทางวาทกรรมด้วยวิธีการเขียน มีจุดเริ่มต้นปฏิบัติการวาทกรรม ด้วยการนำงานเขียนเกี่ยวกับสามก๊กในทางการบริหารของประเทศตะวันออกมาเผยแพร่ในสังคมไทยจนเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา โดยมีลักษณะสำคัญของงานเขียนใน 2 ประการคือ งานเขียนที่เป็นงานแปลหนังสือจากต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศตะวันออก และงานเขียนที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ เช่น งานเขียนประเภท How to ฟ็อกเก็ตบุ๊ก งานวิจัย บทความในหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

2) ปฏิบัติการทางวาทกรรมด้วยวิธีการพูด เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการขับเคลื่อนปฏิบัติการทางวาทกรรมสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหาร ที่มีความชัดเจนตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา โดยการพูดจะเน้นใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการพูด โดยการวิเคราะห์ผ่านสื่อกระแสหลัก เช่น ภาพยนตร์สามก๊กฉบับนักบริหาร ลักษณะที่สองเป็นการพูดผ่านเวทีทางวิชาการ และสถาบันการศึกษาต่างๆ ในมิติทางการบริหาร

กลุ่มที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนปฏิบัติการทางวาทกรรมสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหารประกอบด้วยกลุ่มคน 2 กลุ่ม คือ นักธุรกิจ และ นักเขียน

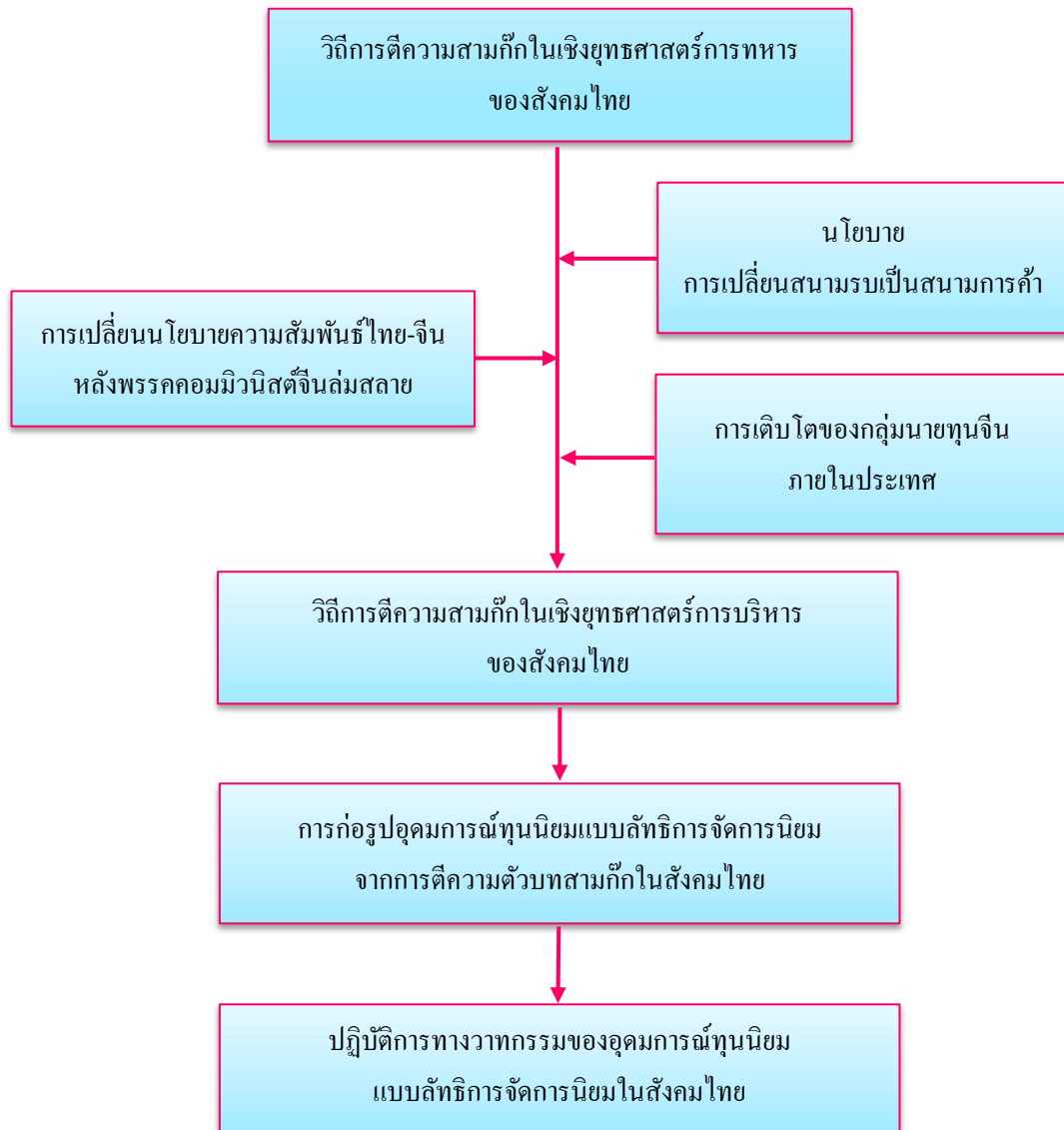
1) กลุ่มนักธุรกิจ เป็นกลุ่มที่มีบทบาทขับเคลื่อนวาทกรรมสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหาร ด้วยการเขียนหนังสือ วิเคราะห์บทบาทพจนนตรี การบรรยายในเวทีวิชาการ การเสวนารวมทั้งการสนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือสามก๊กเพื่อแจกจ่ายตามสถาบันการศึกษา เป็นต้น

2) กลุ่มนักเขียน เป็นกลุ่มที่ผลิตงานเขียนเพื่อตอบสนองต่อกระบวนการผลิตของอุดมการณ์ทุนนิยม งานเขียนเกี่ยวกับสามก๊กเป็นงานเขียนที่ได้รับความนิยมทำให้ผู้ประกอบการอาชีพนักเขียนจึงผลิตงานเหล่านี้เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม งานเขียนที่เกิดขึ้นนั้นมีอิทธิพลชี้นำสังคมไทย

อย่างไรก็ตามการตีความตัวบทสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหารของสังคมไทย ถูกต่อต้านจากผู้ที่มีมุมมองต่าง ด้วยความพยายามในการที่จะถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับสามก๊กในแง่ที่อยู่ตรงข้ามกับการมีฐานะเป็นยุทธศาสตร์ทางการบริหารให้สังคมเกิดการยอมรับ เช่น ความพยายามในการนำสามก๊กกลับมาสู่การเป็นยุทธศาสตร์ทางการทหาร ด้วยการประยุกต์สามก๊กกับระบบการทหารสมัยใหม่ผ่านงานเขียนในเรื่อง สามก๊ก ฉบับเสนาธิการทหาร การต่อต้านอุดมการณ์ทุนนิยมต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทย ด้วยการเขียนหนังสือ สามก๊ก ฉบับคนขายชาติ และการเตือนสติผู้อ่านสามก๊กอย่างไม่ไต่ตรงให้คืออาจเกิดผลเสียมากกว่าผลดีในงานเขียน อย่างเชื่อกันว่า อย่าซูลสามก๊ก เป็นต้น อย่างไรก็ตามตัวบทที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่ต่อต้านการตีความสามก๊กในทางการบริหาร ไม่ได้ได้รับความนิยมหากเปรียบเทียบกับการตีความตัวบทสามก๊กของสังคมไทยที่มีฐานะเป็นยุทธศาสตร์ทางการบริหาร ทำให้ท้ายที่สุดแล้ววาทกรรมตัวบทสามก๊กในฐานะยุทธศาสตร์ทางการบริหาร จึงกลายเป็นวาทกรรมหลักที่สังคมไทยให้การยอมรับ

จากการสรุปรวบรวมผลการศึกษาดำเนินการตามวัตถุประสงค์การวิจัยผู้วิจัยสามารถนำมาสรุปเป็นทฤษฎีติดพื้นดิน (Grounded theory) ได้ดังรูป

ภาพทฤษฎีติดพื้นดินของวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามัคคีในสังคมไทย

จากภาพทฤษฎีติดพื้นดินที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความในเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามัคคีของสังคมไทย ซึ่งให้เห็นว่าการตีความตัวบทสามัคคีในเชิงยุทธศาสตร์ทางการทหารของสังคมไทยเกิดขึ้นในช่วงที่สถานการณ์เชิงโครงสร้างของรัฐไทยต้องเผชิญต่อการสู้รบกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ต่อมาเมื่อบริบทเชิงโครงสร้างของสังคมไทยเปลี่ยนไปด้วยสาเหตุที่ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงนโยบายความสัมพันธ์ไทย – จีน หลังพรรคคอมมิวนิสต์จีนล่มสลาย การเปลี่ยนแปลงนโยบายสนามรบเป็นสนามการค้า และการเติบโตของกลุ่มนายทุนเงินภายในประเทศ

สาเหตุดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีการตีความด้วบทสามก๊กของสังคมไทยไปสู่การตีความด้วบทสามก๊กใหม่ในเชิงยุทธศาสตร์การบริหาร การตีความด้วบทสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหารนั้น เราจะพบว่าเป็นการตีความภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมแบบลัทธิการจัดการนิยมที่มีการขับเคลื่อนให้สังคมเกิดการยอมรับการตีความสามก๊กในเชิงยุทธศาสตร์ทางการบริหารด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรมในรูปแบบต่าง ๆ

3. ข้อค้นพบจากการวิจัย

จากผลการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความในเชิงยุทธศาสตร์ของด้วบทสามก๊กในสังคมไทย ได้พัฒนาองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการตีความด้วบทสามก๊กในสังคมไทย กล่าวคือ องค์ความรู้ในการตีความสามก๊กของสังคมไทยแต่เดิมนั้น เป็นการตีความสามก๊กในวิถียุทธศาสตร์ทางการทหารภายใต้บริบทเชิงโครงสร้างของสังคมที่ให้ความสำคัญกับการทำสงคราม แต่ผลการศึกษาจากคดียุทธศาสตร์เล่มนี้ชี้ให้เห็นว่าวิถีการตีความด้วบทสามก๊กของสังคมไทยมีรูปแบบใหม่ในลักษณะที่เป็นยุทธศาสตร์ทางการบริหาร ดังจะเห็นได้จากงานการตีความสามก๊กของสังคมไทยที่ผ่านมา เช่น การศึกษาทางวิชาการ เรื่อง สามก๊กกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ : กรณีศึกษากองทัพโจโจ ของพีรวิทย์ พงศ์สุรชีวิน (2545) หรืองานของ กฤษณ์ รัตนศิริ (2549) ได้ศึกษาเรื่องเทคนิคการบริหารจัดการองค์การ : กรณีศึกษาเทคนิคของโจโจ เป็นต้น การเปลี่ยนวิถีการตีความสามก๊กรูปแบบใหม่ในลักษณะยุทธศาสตร์ทางการบริหารนั้น เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ทางสังคมที่มุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน ดังนั้นเราจะพบว่า การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการตีความด้วบทสามก๊กของสังคมไทยเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของบริบทเชิงโครงสร้างทางสังคมไทยในช่วงเวลาต่างๆ

จากวิถีการตีความด้วบทสามก๊กในสังคมไทยที่เปลี่ยนจากการทหารมาเป็นการบริหารนั้น ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนนัยเชิงทฤษฎียุทธศาสตร์ จากทฤษฎียุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่ยุทธศาสตร์ทางการบริหาร ดังจะพบได้จากงานของ Nutt and Backoff (1992, p. 56) ได้อธิบายแนวคิดการบริหารเชิงยุทธศาสตร์ไว้ว่ามีพื้นฐานจากการนำแนวคิดของกองทัพหรือที่รู้จักกันว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้สำหรับการทหาร ที่กำหนดขึ้นเพื่อมุ่งแสวงหาวิธีการเอาชนะในการรบ ต่อมาภาคเอกชนได้นำแนวคิดการบริหารงานเชิงยุทธศาสตร์มาประยุกต์ใช้เพื่อการบริหารงานให้บรรลุเป้าหมายในทางธุรกิจที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการศึกษาที่พบว่า การตีความสามก๊กในเชิง

ยุทธศาสตร์ของสังคมไทย มีพัฒนาการมาจากการตีความในเชิงยุทธศาสตร์ทางการทหาร หรือในความหมายที่เป็นเครื่องมือการเอาชนะทางการทหารมาสู่การเอาชนะทางการบริหารที่นำมาใช้บริหารงานกับองค์กรธุรกิจที่มีเป้าหมายเพื่อเอาชนะในทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน

หากพิจารณาจากการเปลี่ยนนัยเชิงทฤษฎีจากทฤษฎียุทธศาสตร์ทางการทหารมาสู่ทฤษฎียุทธศาสตร์ทางการบริหาร เราจะพบว่าทฤษฎีดังกล่าวเป็นทฤษฎีเชิงยุทธศาสตร์การบริหารที่สอดคล้องกับทฤษฎีการบริหารสำนักที่เน้นธุรกิจ (Business school) ถือว่าเป็นทฤษฎียุทธศาสตร์การบริหารกระแสหลัก (Mainstream strategy management) ที่มองว่ายุทธศาสตร์การบริหารในปัจจุบันนั้นมีลักษณะที่เรียกว่า เป็นเครื่องมือ วิธีการในการบรรลุเป้าหมายทางธุรกิจ ภายใต้ลักษณะการจัดการนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดหนึ่งที่มุ่งตอบสนองต่ออุดมการณ์ทุนนิยม (Ralph, 1969)

นอกจากนี้ ทฤษฎียุทธศาสตร์การบริหาร สำนักที่เน้นธุรกิจได้มีอิทธิพลต่อการตีความตัวบทสามก๊กเชิงยุทธศาสตร์ในสังคมไทยที่สำคัญ 2 นัยยะ คือ

นัยยะแรก การตีความเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ พบว่า ฐานคิดทางยุทธศาสตร์ถูกตีความภายใต้เป้าหมายการเอาชนะทางการรบ มาสู่การตีความภายใต้เป้าหมายของยุทธศาสตร์เพื่อนำไปใช้เอาชนะทางธุรกิจการค้า มุ่งสร้างผลกำไร การสะสมทุนและความร่ำรวยทางธุรกิจที่เป็นเป้าหมายที่ตอบสนองอุดมการณ์ทุนนิยม

นัยยะที่สอง กิจกรรมเชิงยุทธศาสตร์ พบว่า ฐานคิดในเรื่องของกิจกรรมเชิงยุทธศาสตร์มีการเปลี่ยนจากกิจกรรม วิธีการทางการรบ ด้วยการใช้กลยุทธ์ต่างๆ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมายการเอาชนะทางการรบ มาสู่การเปลี่ยนฐานคิดในการตีความกิจกรรมทางยุทธศาสตร์เป็น กิจกรรมวิธีการเอาชนะทางธุรกิจการค้าด้วยการหาตำแหน่ง สถานะขององค์กร และสินค้าหรือบริการให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของการแข่งขัน ในสถานการณ์เชิงโครงสร้างที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ เพื่อบรรลุเป้าหมายในการเอาชนะทางธุรกิจการค้า ที่มุ่งสร้างผลกำไร ความร่ำรวยทางธุรกิจ

4. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากปรากฏการณ์ของผลการศึกษาการเปลี่ยนวิถีแห่งการตีความเชิงยุทธศาสตร์ของตัวบทสามก๊กในสังคมไทยได้สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมไทย ผู้ศึกษาจึงได้นำมาเป็นฐานในการกำหนดเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

4.1 การพัฒนาทุนนิยมจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ถูกขับเคลื่อนโดยประเทศตะวันตกมาเป็นประเทศตะวันออกมากขึ้น ดังผลการศึกษาที่ผ่านมา โดยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้รับอิทธิพลการพัฒนาภายใต้การครอบงำของทุนนิยมตะวันตกจากประเทศสหรัฐอเมริกา พร้อมกับการกีดกันประเทศตะวันออก อย่างเช่น จีนด้วยเหตุผลในเรื่องความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมือง แต่ต่อมาไทยได้หันไปสถาปนาความสัมพันธ์กับจีนอย่างเป็นทางการ ทำให้จีนกลับเข้ามามีบทบาทต่อไทยภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันออกที่เติบโตได้ดีกว่าทุนนิยมตะวันตก เนื่องจากมีความสอดคล้องกันในเชิงวัฒนธรรมจากปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวทางให้กับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการเตรียมความพร้อมรับการพัฒนาทุนนิยมจากตะวันออก ดังนี้

4.1.1 บทบาทรัฐไทย ควรกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศให้ชัดเจน โดยเฉพาะการวางตำแหน่ง (Position) ของไทยว่าจะมีบทบาทอย่างไรในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ภายใต้การพัฒนาทุนนิยมบนกระแสของบูรพาภิวัตน์เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

4.1.2 บทบาทภาควิชาการควรมีการศึกษาแนวโน้มสถานการณ์การพัฒนาทุนนิยมของประเทศตะวันออก ที่อาจส่งผลกระทบต่อรัฐไทยทั้งในเชิงบวก และเชิงลบ เพื่อเป็นแนวทางให้กับรัฐบาลในการกำหนดนโยบายต่อไป

4.2 บทบาทการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ของพัฒนาประเทศในอนาคตจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มทุนจีนภายในประเทศมากขึ้น จากผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันกลุ่มทุนจีนได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยในทุกมิติ สถานการณ์ดังกล่าวเป็นสัญญาณที่ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มของภัยคุกคามด้านความมั่นคงอีกรูปแบบหนึ่ง ที่รัฐไทยต้องให้ความสำคัญ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้ศึกษาจึงได้เสนอเป็นข้อเสนอในเชิงนโยบายไว้ดังนี้

4.2.1 การกำหนดนโยบายด้านการต่างประเทศบนหลักความสมดุล (Win Win) การเข้ามามีบทบาทวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศของกลุ่มทุนจีนจะทำให้นโยบายการพัฒนาของประเทศส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการตอบสนองต่อผลประโยชน์ของกลุ่มทุนจีน

เป็นหลัก และในระยะยาวมีแนวโน้มที่จะสร้างความไม่พอใจต่อกลุ่มทุนตะวันตก และส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ดังนั้นรัฐไทยควรมีนโยบายด้านการต่างประเทศที่รักษาสมดุลของผลประโยชน์ระหว่างประเทศ

4.2.2 การกำหนดนโยบายภายในประเทศเพื่อควบคุมการเข้าใช้ทรัพยากร การเข้าถึงทรัพยากรของกลุ่มทุนจีนขนาดใหญ่ที่เข้ามา มีบทบาทลงทุนในท้องถิ่นทำให้ชุมชนท้องถิ่นต้องประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร อันเป็นผลมาจากการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมที่มุ่งสะสมทุน และในอนาคตมีแนวโน้มที่จะขยายวงกว้างมากขึ้น ดังนั้นรัฐจึงควรมีมาตรการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรให้เกิดความเสมอภาค บนพื้นฐานการให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนเป็นลำดับแรก

5. บรรณานุกรม

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2547). *ตำนานหนังสือสามก๊ก*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2545

กฤษณ์ รัตนศิริ. (2549). *เทคนิคการบริหารจัดการองค์การ: กรณีศึกษาเทคนิคของโจโจ*.

วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เกรก เจ เรย์โนลด์ส. (2550). *เจ้าสัว ขุนศึก ตักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ*. รวมบทความประวัติศาสตร์ของ เกรก เจ.เรย์โนลด์ส. กรุงเทพมหานคร. โอเอสพรีนติ้งเฮาส์.

เจ้าพระยาพระคลัง (หน). *สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า. 2545.

ถาวร ลิกขโกศล. (2555). *รายการตอบโจทย์ ที่นี้ Thai PBS ตอน อ่านสามก๊ก อ่านสังคมไทย*.
23 เมษายน 2555.

พีรวิทย์ พงศ์สุรชีวิต. (2545). *สามก๊กกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์: กรณีศึกษากองทัพโจโจ*.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เรื่อง วิทยาคม. (2556). *สามก๊ก ฉบับคนขายชาติ*. <http://www.manager.co.th/Home/samkok.asp>.
เข้าถึงเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2556.

- ลิจิต ธีรเวคิน. (2549). *บทบาทของจีนและภาษาจีนในศตวรรษใหม่*. หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน. 8 มิถุนายน 2549.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2538). *ความหมายทางการเมืองของสามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มติชน.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2547). *บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์*. ฉบับปรับปรุงใหม่. กรุงเทพมหานคร. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- สุรชัย ศิริไกร, ศ.ดร. (2550). *จีนในฐานะประเทศมหาอำนาจในศตวรรษที่ 21*. [Online]. Available. URL :<http://www.asia.tu.ac.th/china/paper070850.doc> (เข้าถึงเมื่อ 2 กรกฎาคม 2556)
- แสงธรรม กนกพงษ์ชัย. (2550). *วิถีจีน-ไทยในสังคมสยาม*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มติชน
- Nutt, P. C. & Backoff, R.W. (1992). *Strategic management of public and third sector organizations*. San Francisco: Jossey – Bass Publishers.
- Ralph, M. (1969). *The state in capitalist society*. London: Quartet books.

